והיא נתעברה מעומד. שהיה בית האסורין לר ואין מקוס לשכב ושילשלו שם אשה ונאגדה דויקרא רבה[ב] אמרה לה: **על אלהו.** להתיר לו גזירה שנשבע שלא יהא לו בן והתירו לו פמליא ש"מ ושבועה כתיבה בההיא פרשה דכתבו את האיש הזה בס' ירמיה (כב): **והיה.** מושיען של ישראל למקדש של ישראל: **ונאכן נגף.** ממהר הגלות[ג] שמנגפת את הרגלים: **ונלור מכשול.** שלא מכשלה יהיה לשני בתי ישראל: **בשבעים אותיות.** בגימטריא: **ויקד.** וימהר כמו שוקד אני ומתרגמינן מוחי (ירמיה ו): **שהקדים.** ומיהר גלות לדקיהו שהיא באחרונה בעוד שגלות יכניה קיימת שעדיין לא מתו אותן שגלו לבבל עם יכניה שהיו חכמים בתורה ולמדו לבני גולה האחרונה: **פותחין.** בתורה: **לאחרים.** קרי ביה החרש: **ליון דסוגרין.** דבר הלכה הנעלמת מהן אין לה פותחין אחרים: **עולא אמר.** לדקה של שקידה היינו הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא דוושנתם דהיינו תמני מאה וחמשים ותרתין והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ דכתיב (מלכים ו' ו) ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה וגו' וימי בית הראשון ד' מאות ועשר הרי ח' מאות ותשעים לא מהם מ' שנה שנשתהו במדבר הרי שמנה מאות וחמשים ואילמלי היה ממתין עד ווושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד תשמדון דכתיב בהיא פרשתא (דברים ד): **מהרה דמרי עלמא לו.** דהוא גימטריא דוושנתם וקרי ליה אבד תאבדון מהר והקדמה דשתי שנים לדקה היתה: **אנו בני לדיק.** אבינו לדיק נברא לפיכך אנו לדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה: **אנו בני רשע.** ואין אנו זקוקין בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל: **אם נברלו שנים.** יאמרו זה לזה אבא גדול מאביך: **הגזלנים והחמסנים.** שיאמרו קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה ולא לבני אביכם: **פתפף לחומר חותם.** לאחר מיתתו של אדם מתפף חותם שלו לחומר ויתילבו כמו לבוש בתחיית המתים. ומדקרי ליה חותם שמע מינה בחותם הן טבועין: **ויאמר שני היא.** ואין אדם מכחישו הואיל ואין היכר ביניהן: **וימנע מרשעים אורם.** קלסתר פניו ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חביריהם וזרוע רמה תשבר שאינו יכול לומר שלי היא: **משוס ערוה.** שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול: **ובדעת מפני הגזלנים.** אם יודע מה בלב חבירו יחפש מלפניו וידע היכן ממונו: **שלא יאמרו הלדוקים[מ] שוסף היה.** אדם במעשה בראשית לפיכך קדמו לו כולם: **למלוה.** שבת: **שיכנס לסעודה מיד.** שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ: **גפי.** מקוס גבוה: **ולבסוף.** כשסרח נטרד: **מי פתי יסור הנה.** בתריה דהאי קרא כתיב מי פתאו לזה שיסור הנה לאכול מן העץ: **חסר לב אמרה לו.** האשה שהיא חסר לב אמרה לו: **גלמי ראו עיניך.** מכל מראה עיניך נגלמתי והיינו כל העולם כדכתיב בזכריה (ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ: גופו

והיא נתעברה מעומד דבר אחר שלתיאל שנשאל על אלתו[1] אל זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו יהודה וחזקיה בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמי רבי ולא הוו קא אמרי ולא מידי אמר להו אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא כיון דאיבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר [2]והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל אמר להם בניי [ו]קוצים אתם מטילין לי בעיניי א"ל רבי חייא רבי אל ירע בעיניך [3]יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות נכנס יין יצא סוד [ז]א"ר חסדא אמר מר עוקבא ואמרי לה א"ר חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב [3]וישקך ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו [ח]אין צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו ועוד גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה [4]החרש והמסגר אלף חרש [ט]כיון שפותחין הכל נעשו כחרשין מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף עולא אמר שהקדים שתי שנים [5]לונושנתם א"ר אחא בר יעקב שמע מינה מהרה דמרי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הוו: לפיכך כו': תנו רבנן [י]אדם יחידי נברא ומפני מה שלא יהו המינים אומרין הרבה רשויות בשמים דבר אחר מפני הצדיקים ומפני הרשעים שלא יהו הצדיקים אומרים אנו בני צדיק ורשעים אומרים אנו בני רשע דבר אחר מפני המשפחות שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחיד מתגרות נבראו שנים על אחת כמה וכמה דבר אחר מפני הגזלנין ומפני החמסנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין נבראו שנים על אחת כמה וכמה: ולהגיד גדולתו כו': תנו רבנן [י]להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקדוש ברוך הוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו שנא' [6]תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא שנאמר [7]וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר תניא היה רבי מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול במראה ובדעת בקול ובמראה משום ערוה ובדעת מפני הגזלנין והחמסנין ת"ר [מ]אדם נברא בערב שבת ומפני מה שלא יהו המינים אומרים שותף היה לו להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית דבר אחר שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית דבר אחר כדי שיכנס למצוה מיד דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכנים אורחין שנא' [8]חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה [9]טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה [10]שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת חכמת בנתה ביתה זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה על גפי מרומי קרת [כ]רבה בר בר חנה רמי כתיב על גפי וכתיב [11]על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא [12]מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו אמר הקדוש ברוך הוא מי פתאו לזה אשה אמרה לו דכתיב [13]נואף אשה חסר לב תניא היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו שנאמר [14]גלמי ראו עיניך [כא](וכתיב [15]כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ) אמר רב אושעיא משמיה דרב אדם הראשון גופו

נכנס יין יצא סוד. היינו דאמר בפ' הדר (עירובין דף סה.) המתיישב ביינו הרי יש בו מדעת שבעים זקנים שהסוד מתגבר על היין ואין כח ביין להוציא:

חצבה עמודיה שבעה. דבשבעה ימים נברא העולם שאע"פ שבששה ימים נברא העולם מ"מ היה חסר מנוחה עד שבא שבת נא מנוחה והיינו דכתיב (בראשית ב) ויכל אלהים ביום השביעי:

בתחלה על גפי. פ"ה מקוס גבוה ולבסוף כשסרח נטרד על כסא וקשה דבספ"ק דמס' ע"ז (דף יט.) משמע דכסא עדיף מגפי דדרש גבי תלמיד שבתחילה על גפי גולה ממקוס למקוס ולבסוף כשנעשה רשע ישיבה על כסא וכאן נמי יש לדרוש כן קודם שנזדווגה לו חוה על גפי כמו (שמות כא) אם בגפו יבא ולבסוף על כסא: וילדו

מסורת הש"ס

ג) [קדושין עא.], [עירובין סה.], ד) גיטין פח. [ע"ש], ד) ע"ז אלא, ה) [מגילה יד.], ו) [תוספ' פ"מ], ז) [שם], ח) [שם], ט) [שם], י) ע"ז יט. ע"ש, י) [כל זה ליתא בילקוט], כ) [סוף פ' מצורע ע"ש], ל) בפ"א ליתא ממהר הגלות, מ) בפ"א: המינים,

גליון הש"ם

גמ' וכתיב כי ה' עיניו משוטטות. עיין ה' המה משוטטים בל"ל:

מוסף רש"י

יין ניתן בשבעים אותיות. כך משבחו בגימטריא (ערובין סה.). **גלות צדקיהו.** מרבות ירושלים שגלו כולם (גיטין פח.). **גלות יכניה.** הוא יהויכין, קדמה לגלות לדקיהו אחת עשרה שנה, וזו היא לדקה שמיהר והחריב ביתו כדי להגלות דורו של לדקיה לבבל בעוד שהכמי גלות יכניה קיימין, שילמדו תורה לאלו הגולים אחריהם, לפי שרוב חכמי התורה גלו עם יכניה, דכתיב בהו החרש והמסגר אלף (שם). **כיון שסוגרין בהלכה.** הלכה שהם סגורים בה, שאינם יודעים להשיב לשואליהם, שוב אין לה פותחין אחרים (שם). **עולא אמר.** היינו לדקה, שמיהר להביא הרעה לסוף מ' מאות וחמשים, דהיינו ג' שנים קודם ווושנתם, דהיא בגימטריא מ' מאות וחמשים ושתים, ואם שהו עד ווושנתם היה מתקיים בהן כי אבד תאבדון (שם, וכנע"ז דברים ד כה). **כתיב על גפי.** בתורה משתעי, שלהה נערותיה תקרא, תלמידים העוסקין בה על גפי משמע כעל כנפים, מושב שאינו קבוע, וכתיב. קרא אחריתא, **על כסא.** מקוס כבוד קבוע, כמו (בראשית מא) רק הכסא אגדל ממך, ל"א בתחילה על גפי, יחידי בלא תלמידים כמו (שמות כא) אם בגפו יבא (ע"ז יט.).

תורה אור

1. בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בְּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר יְיָ בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא אֶל זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר: חגי א א
2. וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לְשֵׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם: ישעיהו ח יד
3. וַיִּשְׁקֹד יְיָ עַל הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ: דניאל ט יד
4. וְאַת כָּל אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהַחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיַּבִּיאֵם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה: מלכים ב כד טז
5. כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וּנוֹשַׁנְתֶּם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ: דברים ד כה
6. תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ: איוב לח יד
7. וּמִמְּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר: איוב לח טו
8. חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה: משלי ט א
9. טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָּה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ: משלי ט ב
10. שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִּקְרָא עַל גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט ג
11. וְשִׁבְעָה לְפַתַּח בֵּיתָהּ עַל כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט יד
12. מִי פְתִי יָסֹר הֲנָּה חֲסַר לֵב אָמְרָה לוֹ: משלי ט ד
13. נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה: משלי ו לב
14. גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יָצָרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם: תהלים קלט טז
15. כִּי יְיָ עֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם לְבָבָם שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכָּלְתָּ עַל זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ מִלְחָמוֹת: דברי הימים ב טז ט
כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה אֵלֶּה עֵינֵי יְיָ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ: זכריה ד י

רבינו חננאל

בני ר' חייא איבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו ראשי גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמכשול. אמר להן בניי קוצים אתם משימין לי בין עיני אמר לו אביהם רבי אל ירע בעיניך יין ע' סוד נכנס יין יצא סוד. כתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיה

ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב בגלות יכניה והחרש והמסגר אלף. חרש כיון שפותחין נעשו הכל כחרשין. והמסגר כיון שסוגרין אין מי יפתח. עולא אמר צדקה עשה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם ש"מ מהרה דהקב"ה תתנ"ב שנה הוי וזו השמועה עוד בסוף גיטין: **לפיכך** נברא אדם יחידי ללמד שכל המאבד נפש כאלו מאבד עולם מלא. וכן המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא כו'. ת"ר לא נברא אדם יחידי שלא יהיו המינים אומרים רשויות הרבה כו'. ת"ר בע"ש נברא אדם שלא יהיו המינים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית ואם תזוח דעתו עליו יאמרו לו יתוש קדמך כו':

גופו מכסל. על סס שהיתה(ע) עמוקה נראה שמסס לוקח ולכך נעשה מגולה: **ולאשו מאלרן ישראל.** שהיא גבוהה ומשובה מכל האלרות: **ואיבריו.** ידיו ורגליו: **משאר אלרות.** מכל העולם כדיליף לעיל [ע"ל]: **מאקרא דאגמא.** בבבל הוה והוא עמוק מאד: **בל ילין.** לינת לילה: **עד זקנה.** כל ימיו [אסבלנו]: **מסוף העולם ועד סופו היה.** אלרו: **בלא אדם** (א) **מקלה האלרן.** מקלה עד קלה: **אחור וקדם.** שני לורות דו פרלופין (ברכות דף סא:): **על האלרן ולמקלה השמים.** כלומר עומד באלרן ולאשו מגיע השמימה: **ולי מה יקרו רעיך אל.** בתר גלמי ראו עיניך כתיב אותו מזמור ובילירת אדם מדבר: **לדוקי(פ) היה.** נוטה לעבודת כוכבים: **שקוד.** מהיר וחרין: **בדי שפדע להשיב לאפיקורוס.** הבא להביא ראיה מן התורה לדברי הצדוקים(ג): **בל שבן דפקר טפי.** שהרי הכיר וכפר וממתן בך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו: **שפקרו הצדוקים(ק).** שמביאין ראיה מן התורה להפקירן: **ויבלא.** יחידי: **העונה.** לשון יחיד: **אשר הלבו אלהים לפדות לו.** הרי לשון יחיד: **עד דברסוון רמיו.** נתייאבו הכסאות דמשמע שניס: **לתיב ביה ועתיק יומין יתיב.** יחידי: **הנך למה לי.** למה נכתב בלשון רביס: **לדרבי יוחנן.** שהכל בעלת פמליא שלו: **שביעה חול.** שאתה מושיב בשר ודם אצלו: **זהו מטטרון.** הוא אמר עלה אל ה': **שממו בשם רבו.** ה'. לפיבך לא הזביר שמו וכתב סתם: **אם בן לא ישא לפשעבם.** לא יבול לסלוח לפשעבם ומה יתרון בו: **אמר ליה הימנותא בידן.** שאין בו בח לשאת פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא שליח מוליא ומביא: **שמיע לי.** שהמקרא הזה תשובה לזה: אבות

וירדו ארבעה. אדם וחוה וקין ותיומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם בדבתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת ושני תיומות נולדו עמו דדריש בבראשית רבה מדבתיב (שם) את אמיו את הבל(ר): להורמיז

גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות עגבותיו א"ר אחא מאקרא דאגמא א"ר[ג] יוחנן בר חנינא [ד] שתים עשרה שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו ששית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו שנאמר [1] אדם ביקר בל ילין [2] אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר [1] נמשל כבהמות נדמו: (שע"ה בסו"ף ארמ"י סימן) אמר רב יהודה א"ר בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם [2] נעשה אדם בצלמנו אמרו לפניו רבש"ע מה מעשיו אמר להן כך וכך מעשיו אמרו לפניו רבש"ע [3] מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו [ד] הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם וכן כת שניה כת שלישית [ה] אמרו לפניו רבש"ע ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים לפניך אמר להן [4] ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' אמר רב יהודה אמר רב [ו] אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנאמר [5] למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים כיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו שנאמר [6] אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך אמר ר"א אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע היה שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים [ז] (עד קצה השמים) כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנאמר אחור וקדם צרתני וגו' קשו קראי אהדדי אידי ואידי חדא מידה היא ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר [7] ולי מה יקרו רעיך אל והיינו [ח] דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [8] זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו [ט] אמר ולי מה יקרו רעיך אל ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר [9] ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה לבך רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה כתיב הכא [10] והמה כאדם עברו ברית וכתיב התם [11] את בריתי הפר רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא עברו ברית וכתיב התם [י] (את בריתי הפר) [12] ואמרו על אשר עזבו (את) ברית ה' [יא] (אלהי אבותם) [יב] תנן התם ר"א אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס אמר ר' יוחנן ל"ש אלא אפיקורוס (של) עובדי כוכבים אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי א"ר יוחנן כ"מ שפקרו המינים תשובתן בצידן [2] נעשה אדם בצלמנו (ואומר) [13] ויברא אלהים את האדם בצלמו [14] הבה נרדה ונבלה שם שפתם [15] וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל [16] כי שם נגלו אליו האלהים [17] לאל העונה אותי ביום צרתי [18] כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו [19] ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם [20] עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב הנך למה לי כדרבי יוחנן דא"ר יוחנן אין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר [21] בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא התינה כולהי עד די כרסוון רמיו מאי איכא למימר [כ] אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר"ע א"ל ר' יוסי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה קבלה מיניה או לא קבלה מיניה ת"ש דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר"ע [כא] א"ל ר' אלעזר בן עזריא עקיבא [כב] מה לך אצל הגדה כלך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו אמר רב נחמן האי מאן דידע לאהדורי למינים כרב אידית ליהדר ואי לא לא ליהדר אמר ההוא מינא לרב אידית כתיב [22] ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה א"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב [23] כי שמי בקרבו אי הכי ניפלחו ליה כתיב [23] אל תמר בו אל תמירני בו אם כן לא ישא לפשעכם למה לי א"ל הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה דכתיב [24] ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' אמר ליה ההוא מינא לר' ישמעאל בר' יוסי כתיב [25] וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מאתו מיבעי ליה א"ל ההוא כובם שבקיה אנא מהדרנא ליה דכתיב [26] ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך נשיי מיבעי ליה אלא משתעי קרא הכי נמי משתעי קרא הכי א"ל מנא לך הא מפירקיה דר"מ שמיע לי דא"ר יוחנן כי הוה דריש ר' מאיר בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי ואמר ר' יוחנן ג' מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו אין לנו אלא שלש אבות

שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם כו'. חמשה עלו למטה שנים וירדו ארבעה כו'. אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה. לאן לבך נוטה. ר' יצחק אמר מושך בערלתו היה כו'. פי' רב ור' יצחק ורב נחמן באו להודיע כי המינים אומרים כי אדם הראשון מין היה כמותינו ומושך ערלתו היה וכופר בעיקר השכינה היה. ומביאין ראיה לדבריהם מאלו הפסוקים הוו זהירין בתשובתם ללמד מה שתשיבו להם. וכן פירוש כל כיוצא באלו. אבל חכמי התלמוד חס שאומר' על אדם הראשון ועל כיוצא בו פגם. והמפרש זולתי זה הפירוש עתיד ליתן את הדין. אמר רב כשביקש הקב"ה לבראות את עולמו ברא כת של מלאכי השרת אמר נעשה אדם אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ביניהם ושרפן. וכן כת שניה. וכן כת שלישית כו'. אמר רב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור וחכמיו ודורשיו ופרנסיו וכיון שהגיע לדורו של ר' עקיבא שמח בתורתו ונעצב במיתתו שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם. תנן התם ר' אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד מה שתשיב לאפיקורוס. אמר ר' יוחנן אפיקורוס נכרי. אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דמפקר טפי. וכל מקום דמיפקרי מינים תשובתן בצידם. נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ויברא אלהים את האדם בצלמו. הבה נרדה. וירד ה'. כי שם נגלו אליו האלהים. לאל העונה אותי. אשר לו אלהים קרובים אליו. כה' אלהינו בכל קראנו אליו. אשר הלכו אלהים לפדות לו. ולא כתיב להם. חזה הות עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב. כר' דאמר אין הקב"ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאילתא. מאי כרסוון אחד לו ואחד לדוד ונדחו דבריו. ועוד חזר ואמר אחד לדין ואחד לצדקה וא"ל ר' אלעזר בן עזריה כלך למדברותיך אצל נגעים ואהלות כלומר דבר בקושיות ובהוראות כי בהגדות אינך כך. מדרשי הפסוקין בהגדות הן. אחד לכסא לישיבה ואחד לשרפרף להדום. כדכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי. א"ל ההוא מינא לרב אידית כתיב ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה. א"ל חזי לרישא דעינינא דכתיב הנה אנכי שולח מלאך וכו' ומלאך זהו מטטרון וכתיב ביה כי שמי בקרבו מלשון בקרב העם הזה בקרבי אתה יושב. והוא אמר עלה אל ה' א"ל אי הכי ששמו בקרבו פלחו ליה. א"ל אל תמר בו כתיב דמשמע אל תמירני בו כי לא ישא לפשעכם ששמי בקרבו כלומר הוא יודע כי שמי אל קנא ונוקם. נוקם ה' ובעל חמה לפיכך לא ישא לפשעכם א"ל הימנותא כלומר בשבועה אפי' כפרוונקא שהוא כתייר לא קיבלוהו כדכתיב ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. א"ל מינא לר' ישמעאל בר' יוסי כתיב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מאתו מיבעי ליה למימר. א"ל ההוא כובס ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך. נשיי מיבעי ליה למימר אלא משתעי קרא הכי. הכא נמי משתעי קרא הכי. א"ר יוחנן כי הוה דריש ר' מאיר בפרקא הוה דריש תלתא שמעתא תלתא אגדתא תלתא מתלי וש' משלות

מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם: תהלים קלט יז 8. זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: בראשית ה א 9. ויקרא יי אלהים אל האדם ויאמר לו איכה: בראשית ג ט 10. והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי: הושע ו ז 11. וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: בראשית יז יד 12. ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: דברים כט כד ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום: ירמיהו כב ט 13. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: בראשית א כז 14. הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: בראשית יא ז 15. וירד יי לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: בראשית יא ה 16. ויבן שם מזבח ויקרא לשמקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: בראשית לה ז 17. ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: בראשית לה ג 18. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי אלהינו בכל קראנו אליו: דברים ד ז 19. ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונראות לאנשך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: שמואל ב ז כג 20. חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק: דניאל ז ט 21. בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דבדעון חייא די שליט עלאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה: דניאל ד יד 22. ואל משה אמר עלה אל יי אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: שמות כד א 23. השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו: שמות כג כא 24. ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: שמות לג טו 25. ויי המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי מן השמים: בראשית יט כד 26. ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי: בראשית ד כג

מסורת הש"ס

(א) בד"י מיתא אמאי, (ב) [אמות דר"ל פ"א ע"ב כמה שיוויס], (ג) שבת קנא: ע"ש, (ד) [יומא כא:], (ה) הגהות אלו יש להן סוד למגיני', (ו) מגיגה יב., (ז) רש"ל מוחק זה, (ח) ע"ז ה., (ט) [ל"ל ואמר], (י) רש"ל מוחק זה, (כ) [ל"ל אלהיסס], (ל) אמות פ"ב מי"ד, (מ) מגיגה יד., (נ) [לקמן סז: מגיגה יד.], (ס) [עי' פירש"י לקמן סז: ד"ה מדברותך], (ע) [בע"י: שהיא], (פ) בס"א: מין, (צ) בס"א: מיומות, (ק) בס"א: המיומים, (ר) [ועי' היטב יבמות סב. ד"ה מ"ט דר' נתן אליני' דב"ש דכתיב וכו'],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה בבא אדם ולמקצה השמים מקלה ועד קלה:

מוסף רש"י

נמשל כבהמות נדמו. מי שהיה מוסלת בו בידוע שבבהמה נדמה (שבת קנא:). מסוף העולם ועד סופו היה. כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו למערב (חגיגה יב.). על הארץ ולמקצה השמים. על האדם היה ומגיע לשמים (שם). אחור וקדם צרתני. שתי פעמים יצרתני, תחלה גבוה ולבסוף שפל (שם). כלך אצל נגעים ואהלות. חזל מדברייך עד שתגיע אצל נגעים ואהלות שהן הלכות עמוקות (חגיגה יד. לגירסת: כלך מדברותיך) מנע מדבריך ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובסס אתה מחודד ולא בהגלה (לקמן סז: לגירסת: כלה מדברותיך).

תורה אור השלם

1. וְאָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:
תהלים מט יג
2. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ:
בראשית א כו
3. מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ:
תהלים ח ה
4. וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:
ישעיהו מו ד
5. כִּי שָׁאַל נָא לִימִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ:
דברים ד לב
6. אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה:
תהלים קלט ה 7. וְלִי מַה יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מָה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם:
8. זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:
בראשית ה א 9. וַיִּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה:
בראשית ג ט 10. וְהַמָּה כָּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי:
הושע ו ז 11. וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת בְּרִיתִי הֵפָר:
בראשית יז יד 12. וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:
דברים כט כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם:
ירמיהו כב ט 13. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:
בראשית א כז 14. הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ:
בראשית יא ז 15. וַיֵּרֶד יְיָ לִרְאֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם:
בראשית יא ה 16. וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו:
בראשית לה ז 17. וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל וְאֶעֱשֶׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי:
בראשית לה ג 18. כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו:
דברים ד ז 19. וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ לְעָם וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדֹלָה וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו:
שמואל ב ז כג 20. חֲזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתֵב לְבוּשֵׁהּ כְּתַלֶּג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקָא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִיבִין דִּי נוּר גַּלְגֹּלוֹהִי נוּר דְּלִק:
דניאל ז ט 21. בְּגִזְרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאֲמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיָּיָא דִּי שְׁלִיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ:
דניאל ד יד 22. וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵלַי יְיָ אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק:
שמות כד א 23. הַשָּׁמֶר מִפָּנָיו וְשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ:
שמות כג כא 24. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה:
שמות לג טו 25. וַיְיָ הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת יְיָ מִן הַשָּׁמָיִם:
בראשית יט כד 26. וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעָן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאֲזִנָּה אֲמָרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי:
בראשית ד כג